

Sanna Nyqvist ja Merja Polvinen

Vertailun vaikeus ja välttämättömyys

Tämän numeron kirjoituskutsussa etsimme artikkeleita, jotka käsittelevät tai edustavat vertailevaa kirjallisuudentutkimusta. Hyvä kysymys on, onko Suomessa tällaista oppialaa. Se ei näy oppiaineiden nimissä tai oppikirjojen otsikoissa. Maailmalla on toisin: useissa maissa kirjallisuutta opetetaan nimenomaan vertailevan kirjallisuudentutkimuksen laitoksilla. Kirjallisuudentutkimuksen ehkä suurin kansainvälinen järjestö, jonka jäseniä myös kaikki *Avainta* julkaisevan Kirjallisuudentutkijain Seuran jäsenet ovat, on International Comparative Literature Association (ICLA).

Tieteen termipankin (josta lisää tämän lehden sivuilla 81–84) mukaan

vertaileva kirjallisuudentutkimus (joka tunnetaan myös nimellä komparatiivinen kirjallisuudentutkimus tai komparatismi) kartoittaa erikielisten kirjallisuuksien keskinäisiä eroja ja samanlaisuuksia sekä keskinäisiä vaikutussuhteita. Käsite syntyi alunperin puhtaasti kirjallisuudentutkimuksen piirissä, mutta nykyään se kattaa myös kirjallisuuden ja muiden taiteiden tai esittämismuotojen välisten suhteiden tutkimuksen.

Yrjö Hosiaisloman *Kirjallisuuden sanakirjasta* (2003) periytyvä määritelmä kattaa perinteisen vertailevan kirjallisuudentutkimuksen alan. Tänä päivänä ala asemoisi itsensä toisin: kartoittamisen rinnalle ja ohi on mennyt “haastaminen” ja “toisin ajattelu” – vertaileva kirjallisuudentutkimus on problematisoinut ajatuksen kansallisista korpuksista vertailun itsestään selvinä lähtökohtina. Ristivalotuksen kohteeksi voidaan muiden kirjallisuuksien tai taiteiden lisäksi ottaa periaatteessa mikä muu diskurssi hyvänsä. Pelkkien erojen ja yhtäläisyyksien listaamisen sijaan vertaileva kirjallisuudentutkimus etsii hedelmällisiä ja teoreettisesti perusteltuja rinnakkainasetteluja, jotka tuottavat uutta tietoa kirjallisuuksista, kulttuureista ja yhteiskunnista.

Vertailevalta kirjallisuudentutkimukselta puuttuu selkeästi rajattu kohde tai jäsentynyt metodologia. Sen olemusta kuvaakin jatkuva kyseenalaistaminen, joka dramaattisimmillaan ilmenee kriisitietoisuutena. Vertailevan kirjallisuuden perinteinen ydinmetodi, alkuperäistekstien filologinen lähiluku, on maailmankirjallisuuden alueen laajetessa osoittautunut rajalliseksi ja kulttuurisidonnaiseksi lähestymistavaksi. Kääntämisen välttämättömyys tuottaa omanlaisiaan haasteita kirjallisuuden tutkimukselle ja sitä koskevalle teorialle. Myös vertailun lähtökohdat ovat kulttuurisidonnaisia. Robert Weningerin (2006, xiv) mukaan vertaileva kirjallisuudentutkimus on tieteenalana risteyskohta (*a discipline at crossroads*), mutta risteykseen johtavat tiet eivät ole samoja eri puolilla maailmaa. Siksi on tarpeen pohtia Suomessa ja suomeksi sitä, mitä

vertaileva kirjallisuudentutkimus on ja miten sen kysymyksenasettelut sopivat Suomessa tehtävän kirjallisuudentutkimuksen nykysuuntauksiin.

Oppialan monimuotoisuudesta johtuen sen tehtävästä ja merkityksestä on esitetty radikaalisti eroavia näkemyksiä. Franco Moretti (2000, 54) vähättelee vertailevaa kirjallisuudentutkimusta “vaatimattomaksi intellektuaaliseksi ponnistukseksi, joka rajoittuu Länsi-Eurooppaan ja sielläkin lähinnä Reinin rannoille, missä saksalaiset filologit työskentelevät ranskalaisen kirjallisuuden parissa”, kun taas Fedwa Malti-Douglas (2006, 182) kuvailee sitä liki fantasian alueeksi, missä taiteenlajit ja diskurssit voivat kohdata rajoituksista välittämättä. Totuus löytynee näiden maantieteellis-kuvitteellisten ääripäiden välistä. Saksankielisten romanistien Erich Auerbachin, E. R. Curtiuksen ja Leo Spitzerin myötä kansainväliseksi oppialaksi 1900-luvun puolivälissä kasvanut vertaileva kirjallisuudentutkimus on jatkuvasti laajentanut kenttäänsä, mutta länsimaisen näkökulman ja teoriaperinteen laahus on raskas.

Kotimaisessa kartastossa vertaileva kirjallisuudentutkimus on löytänyt ankkuri-paikkoja erityisesti yleisen kirjallisuuden tai yleisen kirjallisuustieteen oppiaineissa. Vaikka vertailevasta kirjallisuudentutkimuksesta ei Suomessa paljon keskustella, sen metodit, käsitteet ja avainteoreetikot esiintyvät taajaan täälläkin tehtävässä tutkimuksessa. Myös kotimaisen kirjallisuuden oppiaineissa on 2000-luvulla etsiydytty erilaisille rajapinnoille tavalla, jota voisi jopa kutsua vertailevaksi käänteeksi. Kotimaisen kaanonin rajoja on laajennettu kielimuurien ylitse ja kotimaisilla kielillä kirjoitettua kirjallisuutta on alettu tarkastella dynaamisessa suhteessa muiden kielialueiden kirjallisuuksiin.

Tämän *Avaimen* artikkeleissa paneudutaan niin vertailevan kirjallisuudentutkimuksen oppihistoriaan kuin nykypäivän haasteisiinkin. Vertailevaan tarkasteluun nousevat draamasovitukset klassikkoromaaneista sekä angloamerikkalaisen kirjallisuuden suomennokset. Liisa Steinby lähestyy artikkelissaan oppihistoriallisesta näkökulmasta yhtä vertailevan kirjallisuudentutkimuksen nykykriiseistä, maailmankirjallisuuden rannattomuuden aiheuttamaa metodologista haastetta. Kun tutkimuksen kohteena olevien kirjallisuuksien kirjo kasvaa, on yksittäiselle tutkijalle ylivoimaista lähestyä jokaista kohdetekstiä sen alkukielisessä asussa ja alkuperäiskulttuurin kontekstissa. Steinby kritisoi David Damroschin käännöksiin perustuvaa maailmankirjallisuuden ideaa ja oppiainetta kulttuuri-imperialistiseksi ja etsii kestävämpiä ratkaisuja vertailevan kirjallisuudentutkimuksen filologisesta perinteestä. Teemu Iksen artikkelissa tutkimuskohteena ovat 1900-luvun draamasovitukset 1700-luvun monikerroksisista romaaneista. Kulttuurien, kontekstien ja lajien rajat ylittävät sovitukset tarjoavat haasteen vertailupisteiden määrittelylle: kun alkutekstitkin esiintyvät vain yhtenä mahdollisena versiona tarinavyyhdestä, mikä on sovittamisen kohde ja tehtävä?

Numeron kahdessa muussa artikkelissa tutkitaan angloamerikkalaista käännöskirjallisuutta. Katja Vuokon tutkimus Charles Dickensin *David Copperfield* -suomen-

noksista ja Vappu Kannaksen artikkeli L. M. Montgomeryn Runotyttöjen käännöshistoriasta osoittavat, miten käännös muuttaa alkuteosta ennen kaikkea “kotouttamalla” eli muokkaamalla sitä uuden kieli- ja kulttuurikontekstin normien ja tapojen mukaiseksi. Kääntäjien ja kustantajien oletukset lukijakunnasta vaikuttavat paljon siihen, millaisessa asussa käännösteos tuodaan lukijoiden saataville. Vuokko ja Kannas tuovat näkyville sen laajan ja merkittävän mutta yleensä tutkimuksessa sivuutetun muutostyön, jota tavallisesti anonyymeiksi jäävät kustannustoimittajat tekevät käännöstekstien parissa. Dickens- ja Montgomery-tutkimusten valossa Damroschin ajatus maailmankirjallisuuden tutkimuksesta (vain käännösten pohjalta näyttäytyy varsin ongelmallisena. Käännöksissä lukija törmää ensi sijassa oman kulttuurinsa normeihin ja käsityksiin, joiden kautta vieras kulttuuri suodattuu.

Puheenvuoroissa ja arvosteluissa muun muassa luodetaan vertailevan kirjallisuuden tutkimuksen suuntia ja puntaroidaan kirjallisten kulttuurien kohtaamisia Yhdysvalloissa, Ranskassa, Itävallassa ja Puolassa. Vierailuprofessorin näköalapaikka hermistää paitsi kirjallisten kulttuurien eroille myös eri maissa vaikuttaville institutionaalisille ja oppihistoriallisille perinteille, jotka näkyvät siinä, millaisten nimekkeiden alla ja millaisilla metodeilla kirjallisuutta tutkitaan. Suomessa kirjallisuudentutkimusta harjoitetaan yleisen kirjallisuustieteen, kotimaisen kirjallisuuden ja eri kieliaineiden laitoksilla sekä uusilla, useita humanistisia oppialoja yhdistävillä laitoksilla. Instituutioiden välinen työnjako hakee jatkuvasti muotoaan, eikä selviä metodologisia eroja niiden välillä useinkaan löydy.

Monesti katveeseen jäävän, kieliaineissa tehtävän kirjallisuudentutkimuksen perinteet heijastelevat useita yllä mainittuja vertailevan tutkimuksen kipupisteitä. Filologia on tieteellisenä terminä kokenut suuren siirtymän toisen maailmansodan jälkeen. Ensialkuun vahvaan ja yksityiskohtaiseen kulttuurintuntemukseen pohjaavaa kielen ja kirjallisuuden tutkimusta kuvannut sana kapeni ensin merkitsemään erityisesti kielen tutkimusta ja sen jälkeen vain diakronisella otteella tehtyä kielihistoriaa. Tässä merkityksessä se tunnetaan nykyään monissa Euroopan yliopistoissa. Pohjois-amerikkalaisessa akateemisessa maailmassa filologia terminä on taas kadonnut käytöstä miltei kokonaan. Perinteinen filologinen ote on kuitenkin edelleen läsnä kielten laitoksilla, ja tutkimuksen ja opetuksen ytimessä on teoslähtöinen, kielen ja kulttuurin yksityiskohtiin pohjaava tulkinta, joka käy dialogia valitun teorian kanssa.

Kielten laitoksilla harjoitettava kirjallisuudentutkimus ei kuitenkaan välttämättä pääse täyttämään filologisen tutkimusotteen ideaalia, jos teosanalyysissa jäädään pinnalliselle, kontekstia kartoittavalle tasolle. Perinteisen filologian heikkoutena on ollut myös yhteen kieli- ja kulttuurialueeseen keskittyminen, joka saattaa supistaa tutkijan näkökentän tuttuihin ja näkyviin oleviin kirjallisuuden ominaisuuksiin. Tähän ongelmaan on erityisesti angloamerikkalainen kirjallisuudentutkimus hakenut ratkaisua

postkoloniaalisesta tutkimuksesta, missä vertailuasetelma luodaan kahden kulttuurin kirjallisuuksien välille ilman siirtymää kielestä toiseen.

Vertailevan kirjallisuudentutkimuksen on usein nähty ylittävän filologia-oppiaineiden kieli- ja kulttuurirajat, mutta oppialojen yhteinen metodologinen perinne tekee mustavalkoiset vastakkainasettelut tyhjäksi. Vertailevan kirjallisuudentutkimuksen käyttövoimana toimivaa kriisiä voidaan lähestyä paitsi tuoreuttamalla filologista metodia, kuten Liisa Steinby artikkelissaan ehdottaa, myös lisäämällä ennakkoluulotonta yhteistyötä yli oppiainerajojen Kaisa Kaakisen puheenvuorossaan hahmottelemalla tavalla. Yhden tutkijan omaksuman syvällisen ja kattavan kulttuurintuntemuksen sijaan kirjallisuudentutkimuksen painopiste olisikin useiden tutkijoiden tiedon ja tutkimusperinteiden yhdistelyssä. Näin vertaileva kirjallisuudentutkimus kohtaa nykypäivänä pitkälti samat haasteet kuin yliopistostrategioissa alleviivattu tieteidenvälisyyskin: Miten toimia tilanteessa, jossa yksittäisen tutkijan mahdollisuuksia jonkin ilmiön syvälliseen hahmottamiseen rajoittaa ihmisen elämän ja tietomäärän rajallisuus? Kuinka pitkälle voidaan edetä yhteistyössä muiden kanssa, ja missä asioissa yhden tutkijan päässä tapahtuva materiaalin tulkinta on välttämätöntä?

Koska Suomessa vertaileva kirjallisuudentutkimus ei nimekkeenä ole sidottu yhteenkään instituutioon, se on tarjolla oppiainerajat ylittävän yhteistyön välineeksi ja jäsentäväksi kattokäsitteeksi. Jos tutkimuksen tavoitteena on nähdä lähelle ja kauas, tavoittaa tekstin erityislaatu sekä sen muutokset ja versiot eri kulttuureissa tai medioissa ja lisäksi tulla tietoiseksi omista teoreettisista ja käsitteellisistä lähtökohdistaan, se on vertailevaa kirjallisuudentutkimusta.

Viitteet

- Malti-Douglas, Fedwa 2006. *Beyond Comparison Shopping: This Is Not Your Father's Comp. Lit.* Haun Saussy (ed.), *Comparative Literature in an Age of Globalization*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 176–182.
- Moretti, Franco 2000. Conjectures on World Literature. *New Left Review* 1/2000, 54–68.
- Weninger, Robert 2006. Comparative Literature at Crossroads? An Introduction. *Comparative Critical Studies* 3(1), xi–xix.